

A MAGYAR HATÁRŐRIZET ÉS AZ EURÓPAI BIZTONSÁG A XIX-XX SZÁZADBAN 1867-1914.

A magyar rendvédelem, ezen belül a határellenőrzés nélkülözhetetlen elemének tartom azoknak a történelmi tapasztalatoknak a feltárását, amelyek a polgári magyar állam határőrizetének a fejlődése során keletkeztek. Tapasztalataim szerint azonban, a mai rendvédelmi testületek személyi állománya körében a szakmatörténeti tapasztalatok iránti igény ma még meglehetősen differenciált.

Olyan szélsőséges nézetekkel is találkoztam már, hogy a történelmet – beleértve a rendvédelem történetét is – a Történelemtudományi Intézetben kell művelni, a rendvédelmi testületeknek semmi közük saját múltjuk feltárásához. Olyan tiszttel is találkoztam már, aki a szakmatörténetet a nyugdíjas kollegák elfoglaltságának hitte. E sajtóságos nézetek nyilvánvalóan a kívánatosnál szerényebb intelligenciaszinttel rendelkezők körében merülhetnek fel. Más kérdés, hogy ezen személyek minden bizonnyal nem válnak az adott testület díszére.

A szélsőségek másik véglete is megtalálható azonban a rendvédelmi testületek személyi állománya körében. Többen fordultak már hozzám azzal a – jószándékú, bár mérhetetlenül naiv – felvetéssel, hogy írjam le részletesen azon időszak egy-egy rendvédelmi szaktevékenységét, amikor a kérdéses szakterület kiválóan működött, mert ily módon az lemásolhatóvá válhat. Természetesen ugyanúgy nem lehet más korokból változtatás nélkül lemásolni sémákat, mint ahogyan más földrészek eltérő körülményei között kialakult tevékenységeket sem érdemes lemásolni egy másik kultúrközegbe.

E nyilvánvalóan szakbarbár megközelítések nem veszik figyelembe, hogy kétszer ugyanabba a folyóba nem lehet belelépni. Az emberi társadalom keletkezése óta a rendet ugyan mindig fenntartották valahogy, e tevékenység azonban mindig erősen függött az adott kor, illetve térség sajátosságaitól. A vázolt szélsőséges megközelítések mentségére szolgál, hogy a rendszerváltás előtt – politikai megfontolások miatt – visszaszorították a rendvédelem-történet művelését, abban a korábbi társadalmi berendezkedés esetleges előnyeit is bemutató, veszélyes diszciplínát feltételezve. A mai rendvédelmi vezetők még ezen időszakból örökölt ellenszenv megnyilvánulásaként ódzkodik hivatása története művelésének segítségétől. A múltat visszakívánok pedig, apáik és nagyapáik szolgálati tevékenységének a családi környezetben dicsőségesé érlelődött viszonyait szeretnék bevezetni.

Mindkét nézőpont – megítélésem szerint – a rendvédelmi testületek személyi állománya körében a rendszerváltáshoz kapcsolódóan megvalósult sajnálatos kontraszelekció eredménye, amelyre gyógyírt a szakterület humán szférájának folyamatos fejlesztése hozhat. Minden bizonnyal el fogunk érkező ahhoz az állapothoz, amely ma Nyugat-Európát jellemzi: nevezetesen a hivatástörténet tisztelete, a szakmatörténeti tapasztalatok hasznosítása a rendvédelemben. Alkalmam nyílt számos esetben találkoznom nyugat-európai rendvédelmi testületek tisztjeivel (rendőr- és csendőrtisztekkel). Soha nem volt szükség arra, hogy elmagyarázzam a rendvédelem-történet hasznosságát. Számukra – feltehetően neveltetésükből adódóan – olyan egyértelmű volt a hivatástörténet

gondozásának a szükségessége, mint a lélegzetvétel.

A szakmatörténet tisztelete és megértése akkor érheti el a nyugat-európai színvonalat, ha a tisztikar képzésében visszaállítják a kilencvenes évek második felében a szakterületi rivalizációnak áldozatul eső rendvédelem-történeti képzést. Addig is azonban, az országban a rendet fenn kell tartani. A kérdés az, hogy vannak-e adaptálható tapasztalatok, és ha igen, a vegyes nézőponttal rendelkező tisztikar alkalmas-e ezen tapasztalatok alkalmazására.

Úgy gondolom, rendvédelmünk fejlesztése során ugyanúgy nem mondhatunk le a történelmi tapasztalataink hasznosításáról, mint a külföldi tapasztalatok átvételéről. Természetesen mindkét esetben adaptációra és nem szolgai másolásra van szükség.

Előadásomban három dologra szeretnék rámutatni:

- az adott korszak és napjaink körülményeinek hasonlatosságaira;
- a vizsgált időszak vonatkozó tapasztalatainak időszerűségeire;
- a magyar határőrizetnek az európai biztonságba integrálódására.

Elsőként a vizsgált kor viszonyaiból azokat célszerű figyelembe venni, amelyek korábbi határőrizetünkre jelentős hatást gyakoroltak.

1.

1.1.

Az 1867-es kiegyezéssel - hasonlóan az 1989-90-es rendszerváltáshoz - egy korábbi diktatórikus formát váltott fel egy polgári demokratikus rendezési elveket valló formáció. 1867-ben a dualizmus a neoabszolutizmus diktatúráját, 1990-ben pedig az új Magyar Köztársaság az állampárt proletárdiktatúráját váltotta fel¹⁴⁹.

1.2.

Mindkét esetben a korlátozott szuverenitás állapotából egy kedvezőbb helyzetbe került az ország, de nem nyerte el az abszolút szuverenitást, hanem részévé vált egy nagyobb államszövetségnek, azaz 1867-ben az Osztrák-Magyar Monarchiának, 2004-ben pedig az Európai Uniónak. A két történelmi fordulópont közötti eltérés csupán annyi, hogy az évezred végén az új államszövetségbe való belépést megelőzte egy csaknem másfél évtizedes átmeneti időszak¹⁵⁰.

1.3.

Az államszövetségbe való belépésünket mindkét történelmi fordulópontonál hosszas előkészítő munka előzte meg¹⁵¹.

1.4.

A kiegyezés és a rendszerváltás is egy olyan történelmi korszakot zárt le, ahol a magyarság 1848-ban, illetve 1956-ban forradalom útján kívánta érvényesíteni érdekeit, de a forradalmat leverő nemzetközi túlerő által hatalomra jutottak kezdetben megtorlást alkalmaztak, majd a fokozatos engedmények útjára kényszerülve lényegében előkészítették

¹⁴⁹ Somogyi Éva: A birodalmi centralizációtól a dualizmusig. Az osztrák-német liberálisok útja a kiegyezéshez. Budapest, 1976.

¹⁵⁰ Hanák Péter: Magyarország a Monarchiában. Budapest, 1977.

¹⁵¹ Szabad György: Forradalom és kiegyezés választóján 1860-1861. Budapest, 1967.

a talajt az 1867-es, illetve az 1990-es változásokhoz¹⁵².

1.5.

Mindkét történelmi fordulópont előidézője nem belpolitikai esemény, hanem a nemzetközi helyzetben beállt változás volt¹⁵³.

1.6.

Mindkét forradalmat egy keleti hadsereg - a közép-európaiaknál lényegesen nagyobb katonai erő - számolta fel. Mindkét diktatúrát követően a nyugat-európai polgári viszonyokhoz való alkalmazkodás biztosított az ország számára fejlődési lehetőséget¹⁵⁴.

1.7.

Mindkét időszakban a változásokat igénylő politikai erők és a tömegek összefogása volt a jellemző. Mindkét időszakot a túlzott várakozás jellemezte. A várakozások közül a politikai szabadságjogok biztosítása valósult meg maradéktalanul. Más kérdés, hogy a dualizmus végére ezen szabadságjogok már eltörpültek a nyugat-európai lehetőségek mellett. A kiegyezést követően azonban Magyar Királyság még Európa élvonalában állt¹⁵⁵.

1.8.

Mindkét történelmi fordulópontnak voltak vesztesei, összességében azonban a magyar nemzet lehetőséget kapott egy modernebb társadalmi berendezkedés átvételére. Ennek a folyamatnak azonban egyes társadalmi rétegek látták a kárát¹⁵⁶.

1.9.

A kiegyezést és a rendszerváltást követően is a régi államgépezet politikai rendőrségét felszámolták, a közrendvédelmi testületek kulcspozícióit betöltő személyeket pedig lecserezték. A szervezetek működését szabályozó jogszabályokat alkotmányos alapokon átalakították¹⁵⁷.

1.10.

A XIX. században és az ezredelön is a rendvédelem az államszövetség tagállamainak a belügyei közé tartozott. A dualizmus fennállásának harmadik évtizedére azonban, a Magyar Királyság rendvédelmi struktúrája hozzáigazodott az Osztrák-Magyar Monarchia nyugati társországnak fejlettebb rendvédelmi szervezetéhez. Ma még nem jósolható ugyan meg, hogy mi fog történni két vagy három évtized múlva, annyi azonban előre látható, hogy az Európai Unióban a nemzeti rendvédelmi struktúrák közeledni fognak egymáshoz¹⁵⁸.

¹⁵² Beksics Gusztáv: Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. Budapest, 1883.

¹⁵³ Diószegi István: Ausztria-Magyarország és a francia-porosz háború 1870-1871. Budapest, 1965.

¹⁵⁴ Pozder Károly: Leiningen-Westerburg Károly gróf 1848/49-i honvédtábornok életrajza. Balassagyarmat, 1932.

¹⁵⁵ Siklós András: A Habsburg-birodalom felbomlása 1918. A magyarországi forradalom. Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása és felbomlása. Budapest, 1987.

¹⁵⁶ Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. I-II. kötet. Budapest, 1934.

¹⁵⁷ Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a VIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.

¹⁵⁸ Galántai József: A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918. Budapest, 1976.

1.11.

Mindkét történelmi fordulópont nyomán az ország egy európai birodalom keleti végvidékévé vált, ahol a birodalomnál (a XIX. században Osztrák-Magyar Monarchia, a XXI. sz.-ban az Európai Unió) lényegesen hátrányosabb helyzetű társországokkal érintkeztek az országnak a birodalommal közös határai¹⁵⁹.

1.12.

Mindkét történelmi aktus kapcsán a magyar nemzet lemondott szuverenitása egy részéről annak érdekében, hogy egy fejlődő régió részévé válhasson, megteremtve ezzel saját térségének felzárkózási lehetőségeit. Ebből következően lényegében megszűnt az önálló hadereje. A nemzeti haderő a honvédség csak a nagyobb haderő a Császári és Királyi Közös Hadsereg, illetve az Európai Unió hadseregének a részeként képes önálló hadászati tevékenység lebonyolítására. A haderő mindkét időszakban – bár nem azonos módon – elvesztette feladatait a közbiztonság megóvása terén, annak nehéz helyzetbe kerülése esetén¹⁶⁰.

1.13.

Mindkét történelmi időszakban az ország a katonai határőrizetről a rendvédelmi jellegű határőrizetre tért át. A kiegyezés nyomán megszűnt a katonai határőrvidék, a rendszerváltást követően pedig a határőrség fokozatos demilitarizációja valósult meg. A dualizmus időszakában – a magyar határőrizetből a katonai elemek kikerülése nyomán – a csendőrség majd a rendőrség került kulcspozícióba. A rendszerváltás utáni magyar határőrizet fejlődési folyamata még nem zárult le. Az azonban nyilvánvaló, hogy – az európai határőrizet fejlődési tendenciának megfelelően – a magyar határőrizet is rendvédelmi irányban változott és valószínűleg fog is változni¹⁶¹.

1.14.

A dualizmus időszakában az ország határainak katonai veszélyeztetettsége lényegesen mérséklődött. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje elrettentő méretű volt a szomszédos országok számára. Indokolatlanná vált a haderőnek a határon való felvonultatása és szétbontakoztatása békeidőszakban. Ugyanakkor a Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchiával közös határszakaszára meglehetősen nagy nyomás nehezedett a környező - gazdaságilag elmaradott - térségek lakossága részéről. A harmadik évezred elején - a Magyar Köztársaság NATO tagsága nyomán - az ország katonai fenyegetettsége alapvetően átvértékelődött. Szomszédaink részéről nem fenyeget bennünket támadás. Határainknak békeidőben katonai erővel történő védelme teljességgel felesleges. A magyar határőrizet azonban - például a migráció és a csempészés tekintetében - olyan kihívásokkal találta szembe magát, amikkel másfél évtizede még nem találkozott. A terület szervezete, működése ezekhez folyamatosan alkalmazkodik¹⁶².

1.15.

A kiegyezést követően és a rendszerváltást követően is a magyar közigazgatás

¹⁵⁹ Palotás Emil: Az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni politikája a berlini kongresszus után 1878-1881. Budapest, 1982.

¹⁶⁰ A Magyar Királyi Honvédség története 1868-1918. (szerk. Berkó Sándor) Budapest, 1928.

¹⁶¹ Parádi József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. Belügyi Szemle, 1982/10. szám

¹⁶² Parádi József: A dualista Magyarország belügyi szervei. Belügyi Szemle, 1986/4. szám

permanens fejlődési folyamatának a részeként valósultak meg a határőrizeti változások¹⁶³.

1.16.

Mindkét történelmi korszakban a magyar határőrizet jogszabályi környezete alapvetően megváltozott. A dualizmus és a rendszerváltás után a tiltott határátlépés - amelyet korábban politikai indítatásból főbenjáró bűnné minősítettek - bocsánatos jogsértésé, azaz vétségé, illetve szabálysértésé mérséklődött¹⁶⁴.

1.17.

A kiegyezés és a rendszerváltás is békés úton valósult meg. Mindkét történelmi aktus időszakában az ország határait nem érte támadás.

A felsorolt hasonlatosságok ellenére a harmadik évezred elején a magyar határőrizet helyzete nem egyezik meg mindenben a XIX század második felében működő magyarországi határőrséggel. Tény azonban, hogy számos meghatározó körülmény hasonlósága áll fenn, amelyre érdemes figyelni. Érdemes megvizsgálni, hogy elődeink hasonló történelmi szituációban milyen választ adtak a szakterület fejlesztésének kérdéseire.

2.

A vizsgált időszak vonatkozó tapasztalatanyagát a határőrizet klasszikus triászának két fontos részterületére a határforgalom ellenőrzésre, és a határvonal őrzése koncentráltam, mivel mindkét terület tartalmaz olyan történelmi tapasztalatanyagot, amely – minden bizonnyal számba vehető – nemzeti határőrizetünknek az Európai Unió birodalmi határőrizetéhez csatlakozása és a további fejlesztések tekintetében.

2.1.

A személyforgalom tekintetében napjaink szabályozásainál sokkal liberálisabb és logikusabb szabályozást alkalmaztak. A téma jogfilozófiai megalapozása során nem abból indultak ki, hogy az utazás egyik adminisztratív korlátozó eszközét az útlevélet teszik mindenki számára hozzáférhetővé. A jelenlegi szabályozás tulajdonképpen fából vaskarika abból a szempontból, hogy az adminisztráció egyik kellékének az útlevélnek az általánosság tételével kíván lehetőséget teremteni a mindenki számára megvalósítható és bürokrácia mentes utazáshoz.

A dualista Magyarországon törvényben rögzítették, hogy az ország határain történő átutazáshoz nem kell útlevél. Ez volt az alaphelyzet. Ehhez képest – általában a kölcsönösség elve alapján – szabályozták azt, hogy mely államok vonatkozásában milyen utiokmányok szükségesek. Ahová egyáltalán szükség volt útlevélre, az utiokmányt a lakosság minden nehézség nélkül megkapta. A szabályozás éle ebben az esetben sem arra vonatkozott, hogy milyen feltételekkel lehet utiokmányhoz jutni, hanem arra, hogy kik nem részesülhetnek utiokmányban. E kör meglehetősen szűkös volt. Ide tartoztak a jogerős börtönbüntetésre ítélték, a kötelező katonai szolgálatukat ellátók stb.

Az útlevél kiadására több minisztérium és számos hatóság volt jogosult. A liberális szellemű szabályozásból adódóan azonban e tevékenység nem foglalt 1 számottevő

¹⁶³ Parádi József: A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok kapcsolata. Rendvédelem-történeti füzetek, 1990/1. szám

¹⁶⁴ Csizmadia Andor: i. m.

apparátust, hiszen eleve nem volt szükség minden utazónak útlevele, akinek pedig mégis szüksége volt rá mindenfajta különösebb vizsgálódás nélkül kiállították azt a számára. A kiadott útlevelekbe pedig a lehető legkevesebb térbeli és időbeli korlátozást vezették be, így azok újraérvényesítése sem okozhatott különösebb megterhelést.

A vízum fogalma ilyen körülmények között szinte ismeretlen volt a lakosság előtt. A Magyar Királyság vízumkötelezettséget is csak azon országok polgárai számára írt elő, amely államok a magyar polgárok részére az országukba történő belépéshez vízumot követeltek. Nem sok ilyen állam akadt Európában Oroszország és Törökország igényelt vízumot. Ezen két országba azonban rendkívül kevesen kívántak eljutni. A Magyar Királysággal szomszédos külállamok közül Románia is előírta a vízumkényszert, ezt azonban gyakorlatilag nem foganatosították a román hatóságok, így magyar részről sem tettek lépéseket Románia irányába a vízum tekintetében.

Az a sajtóságos helyzet állt elő, hogy a Magyar Királysággal határos külállamok nem osztották a magyarországi liberális szabályozás nézeteit. A Román és a Szerb Királyság az országába történő belépéshez utiokmánykötelezettséget írt elő.

A magyar fél kezdeményezésére azonban mindkét szomszédos országgal a határforgalomra vonatkozó megállapodások születtek, amelyekben rögzítették a kishatárforgalomra vonatkozó szabályokat. Ennek értelmében a határvonal mindkét oldalán 40 km széles sávban lehetett közlekedni a különböző kishatárforgalmi utiokmányokkal. Ezen utiokmányokra jogosultak voltak mindazok, akik e sávban laktak, illetve az adott ország azon állampolgárai, akiknek a szomszédos ország határsávjában ingatlanuk, illetve más jellegű tulajdonuk volt. E mellett az ország belsejéből az ügyeik intézése céljából a szomszédos ország határmenti területeire igyekvők számára lehetőség nyílt egy rövidebb lejáratú kishatárforgalmi utiokmány kiváltására is a határszélen. Gyakorlatilag tehát az ország lakossága minden különösebb herce-hurca nélkül a kishatárforgalmi utiokmányok egyikének birtokába juthatott, amellyel könnyedén átléphette a határt. Az Osztrák-Magyar Monarchia belső határai, azaz az osztrák örökös tartományok és a Magyar Királyság közötti határvonalat ugyanúgy bárhol és bármikor átlépheték a Monarchia társországainak polgárai, mint ahogyan napjainkban az Európai Unió Schengeni Egyezménybe belépett tagállamainak a polgárai előtt is adott e lehetőség.

Ilyen liberális környezetben rendkívül ritka jelenségnek számított az utiokmány hamisítás, hiszen ahhoz mindenki könnyű szerrel és legálisan hozzá juthatott, ha egyáltalán szüksége volt rá.

A korabeli útlevelellenőrzés sem tekinthető szekatúra jellegű aktusnak. Az útlevelelőköteles határokon, azaz a román-magyar és a szerb-magyar határon működtek ugyan határállomások - melyeket a korabeli szóhasználat határkapuként is emlegetett -, ezeken azonban az útlevelelvizsgálatok gyorsan és udvariasan valósultak meg. Ez persze nem jelentette az, hogy a gyanús idegenek kiszűrésére a határforgalom ellenőrzésére hivatott közegeknek ne lett volna lehetősége. Tény azonban, hogy a magyar határőrizeti szervek számára utasításba adták, hogy azokat is át kell engedni, akiket látásból ismernek, ha az utiokmányukat otthon felejtették. A határmenti közigazgatási hivatalnokok háza népe a túloldali szomszédos településre mindenfajta utiokmány nélkül átmehetett. Ez nem csupán gyakorlat volt, hanem szerepelt a korabeli határőrizeti szabályzatban. Azok akiknek a birtokán haladt át a határvonal - ami a dualizmus időszakában még nem volt tömeges jelenség - birtokukon bármikor átlépheték a határvonalat, bár a túloldalon nem hagyhatták el a földjüket.

A XIX. század mobilitásához viszonyítva ugyan nem túlzottan nagy számú

tömegek, ám - a korabeli körülményeket figyelembe véve - hatalmas tömegek keltek át a Magyar Királyság határain. Ne feledjük, hogy a dualizmus időszakában alakult ki a magyar ipar, amelynek a szakembergárdája német és cseh nyelvterületről érkezett. Hasonlóan nagy szívóerőt képezett a román főváros Bukarest kiépülése is, elsősorban az erdélyi iparosság tekintetében.

Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a román és orosz pogromok elől menekülő zsidó lakosságot az ország befogadta. Létszámukat a legóvatosabb becslések is több tízezer főre becsülik. A XIX. század utolsó negyedében a magyar kormány - miután felmondta az Oroszországgal még a császár által kötött szerződést, a magukat igazolni nem tudó zsidó személyek kiadásáról - a galíciai Brodan menekült táborhoz hozott létre. E táborban fogadták a keletről menekült zsidókat. Egészségügyi ellátás után a menekültek választhattak. Letelepedhettek a Magyar Királyság területén, vagy továbbhaladhattak. Sokan választották Angliát. Bárhova utaztak is, a szegényebb sorsúak számára a MÁV kedvezményt biztosított.

A legnagyobb személyi mozgás azonban az újvilágba irányult. Ma már csak hozzávetőlegesen állapítható meg a kivándorlók létszáma. Egyrészt ugyanis a határokon csak a nyolcvanas évektől fogva vezettek statisztikát. Másrészt pedig - a határforgalom liberális szabályozásából adódóan - nem volt megállapítható a kivándorlók pontos száma. Egyébként pedig a korabeli kivándorló fogalom sem felelt meg a maiak. Kivándorlónak tekintették ugyanis azokat, akik huzamosabb ideig munkavégzés céljából hagyták el az országot. A napjaink vendégmunkás fogalma is a kivándorló kategóriájába esett ezen időszakban. A kivándorlók jelentős része vissza is tért hazájába. Többségük megfelelő tőkét gyűjtött össze ahhoz, hogy itthon tisztességes körülmények között élhesse életét. A kivándorló tömegek létszáma milliós nagyságrendű volt. E folyamatot lényegében az I. világháború szakította meg.

A személyiforgalom tekintetében tehát a magyar szabályozás elvi alapját nem az képezte, hogy a határon átkelőket le kell ellenőrizni, azon csak engedéllyel lehet átlépni. Ellenkezőleg, az utazás és a lakóhely megválasztása szabadságának szűkítésében az állam csak korlátozottan érezte magát illetékesnek. Ezt olyan alapvető jognak tekintették, amit csak az általánostól elütő, a közösség érdekeinek a védelmében lehetett mérsékelni, mint a börtönbüntetés vagy a katonai szolgálat. Az állam annak érdekében mozgósította erőit, hogy e szabadság minél kevesebb csorbát szenvedjen. Lehetőségeit nem abból a célból aktivizálta, hogy polgárai mozgását figyelemmel kísérje. Nem tartották elfogadhatónak azt az érvelést, amely a közbiztonság érdekében tartja kívánatosnak a büntetlen személyek mozgásának nyomon követését. Felfogásuk szerint a közbiztonság megteremtésének nem lehetett az ára a személyes szabadságok korlátozása. A bűncselekmény-megelőző intézkedések hatásai nem érintették hátrányosan a vértlen lakosságot. Természetesen ez alól is lehetett kivétel, mégpedig az úgynevezett kivételes hatalom időszakában, amely mai fogalmaink szerinti háborús helyzetnek a megfelelője.

Megítélésem szerint a személyi határforgalom liberális elvek alapján megvalósuló szabályozása olyan tapasztalat, amit érdemes volna tanulmányozni, illetve a korabeli elveket és módszereket napjaink körülményeire adaptálni. Hatásában ugyanis nagyfokú szabadságot biztosított az állam polgárai számára és minimális ráfordítást igényelt a közigazgatás részéről¹⁶⁵.

---

¹⁶⁵ Parádi József: A Magyar Királyi Határrendőrség. Rendvédelem-történeti Füzetek szerkesztősége a kézirat kiadását visszaigazolta 2004-ben. A tanulmány korabeli változata 2004 áprilisában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság „Szemere beszélgetések” szimpózium

2.2.

Az áruforgalom tekintetében az alaphelyzet megegyezett országunknak az Európai Unióhoz történő csatlakozását követő állapottal. Az Osztrák-Magyar Monarchia belső határain ugyanis – a személyekhez hasonlóan – a termékek teljesen szabadon és vámmentesen mozogtak. A belső határokon nem is léteztek olyan szervezetek, amelyek az áruk szállítását figyelemmel kísérték.

Ezzel szemben a birodalom külső határain egységes elvek szerint működött a vámellenőrzés. A külső határokon csak a vámeljáráson átesett áruk léphettek át. A befolyó vámok pedig nem annak az országnak a bevételét gyarapították, amelynek határán az árut átszállították. A vámbevételeket ugyan az adott ország gyűjtötte össze, azonban azokat továbbították a közös pénzügyminisztériumhoz a közös költségek fedezése céljából. A közös ügyek kiadásainak vámbevételekkel csökkentett összegét kellett fedezni a monarchia társországainak.

Eddig a pontig – bizonyos eltérésekkel ugyan – azonban erőteljesen hasonlít a monarchiai helyzet az Európai Unió gyakorlatához. A különbség lényege abban rejlik, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia két tagállama az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság tíz évente újratárgyalta a vámunió kérdését. A mindenkori vámok lényeges szerepet játszottak a monarchia iparának és mezőgazdaságának védelmében. Tulajdonképpen a merkantil és az agrárius érdekcsoportok érdekérvényesítésének voltak színterei a vámunió megújítását célzó tárgyalások. E tárgyalások nem vezettek minden esetben gyors sikerre. Az elhúzódó érdekegyeztetések következtében – amelyek évekig is tartottak – a felek az előző tíz évi gyakorlatot folytatták mindaddig, amíg az új megállapodás meg nem született.

A magyar közigazgatás vámügyekkel foglalkozó szakapparátusát külön is választották a pénzügyi tárca többi szakapparátusától. A korábban egy szervezetben működő adó- és vámhivataloktól a vámhivatalokat 1872-ben leválasztották.

A kormány vámügyi tevékenységét az úgynevezett Vámügyi Tanács is segítette, amely az államapparátus vám által érintett szervezeteinek, valamint a vámhoz kapcsolódó tevékenységi körrel rendelkező érdekvédelmi szervezetek képviselőiből állt. A vámtanács konkrét és elvi javaslatokkal is segítette a kormány vámmal kapcsolatos tevékenységét.

A vámhivatali munkát és a pénzügyőri tevékenységet nem kívánták egy szervezetbe összevonni. A vámügyi munka hozadéka nem a magyar állam bevételei közé került. Nem tartották logikusnak, hogy egy hivatali funkciókat ellátó fegyvertelen szervezetet egyesítsenek egy fegyveres rendvédelmi testülettel, amelynek feladatköre nem hivatali jellegű. Ezért a korabeli nyugat-európai gyakorlatnak megfelelően – amely megegyezett napjaink európai unióbeli helyzetével – a vámhivatalok és a pénzügyőrség két különálló szervezetben működtek, bár azonos tárca irányítása alá tartoztak.

A dualizmus időszakában a Magyar Királyság mindkét Osztrák-Magyar Monarchián kívüli szomszédjával, azaz a Román és a Szerb Királysággal vámháborút is folytatott.

Románia és az Osztrák-Magyar Monarchia kereskedelmi szerződést először 1875-ben kötött, mely a Magyar Királyságra nézve rendkívül kedvező volt. Ezt a szerződést 1885-ben bontották fel. Az első vámháborúra Románia és az Osztrák-Magyar Birodalom között 1886 júniusától, 1890 júliusáig került sor. Ebben a konfliktusban az agráriusoké volt

a vezető szerep. A mezőgazdasági termékek versenytársait zárták ki az országból. Kítűnő indok volt erre – az egyébként valós ok –, hogy Romániában még pusztítottak azok az állatbetegségek, melyeket az Osztrák-Magyar Monarchiában többé-kevésbé már sikeresen visszaszorítottak.

A vámháború azonban kétélű fegyvernek bizonyult. Ausztria-Magyarország ipari termékei rövid időn belül kiszorultak Romániából, helyüket az angol, francia és német áruk vették át. Az erdélyi részeket közvetlenül is negatívan érintette a vámháború. Az erdélyi ipar hagyományos piaca volt Moldva és Havasalföld területe. A vámháború torzszalkodásai végül is elsimultak a két ország között. A határokat mindkét részről megnyitották a gazdaság termékei előtt. Romániából az élőállat behozatala továbbra is korlátozva volt. Kereskedelmi egyezményben szabályozták 1893-ban, majd 1909-ben az áruk forgalmának szabályait, az 1875. évi szerződésnél kedvezőtlenebb feltételekkel az Osztrák-Magyar Birodalomra nézve. Az Osztrák-Magyar Monarchia Románia importjában, a vámháború előtti mértékben többé már nem tudta visszanyerni hegemon szerepét.

A szerb vámháborút kiobbantó ok az Osztrák-Magyar Monarchiának az az ultimátumszerű igénye volt, hogy a szerb hadsereget a Skoda-művek ágyúival szereljék fel. A kérés visszautasítása után a szerb gazdaság termékei elől elzárták az Ausztria-Magyarország határait. Hasonló módon járt el Szerbia is a Habsburg-birodalom irányában. Ezzel 1906 júliusával kezdetét vette a szerb vámháború. Szerbia végül is nem vásárolt a Skoda -művektől. A vámháborút azonban megszüntették 1908 szeptemberében, mert Szerbia a Bulgáriával kötött vámunióba olyan módosításokat volt kénytelen beiktatni az Osztrák-Magyar Monarchia erőteljes nyomására, melyek gyakorlatilag kereskedelmi szerződéssé degradálták a vámközösséget.

Figyelemre méltó a pénzügyi tárca azon szervezeti rendszere, amelyen belül a vámhivatalok is működtek. A pénzügy szervezeteit közép szinten egy generális szervezet, a pénzügyigazgatóság fogta össze. Fokozatosan kiépítették minden vármegyében a pénzügyigazgatóságokat. Ezek az igazgatóságok hangolták össze és irányították a magyar állam pénzügyi tevékenységét megyei szinten. Egyrészt megvalósították a vármegyében működő pénzügyi szakhatóságok felügyeletét, másrészt az önkormányzatok és a központi hatalom szakhatóságai pénzügyi teendőit felügyelték, illetve részben ellátták. A pénzügyi szakhatóságok működtetése tekintetében azon rendező elv érvényesült, hogy különböző szakterületre specializált szervezeteket nem vontak össze egy testületbe. Értéknek tekintették a specializációt, amely az állam működésének színvonalát emeli. Megvalósították viszont a komplex regionális pénzügyi vezetést és felügyeletet a pénzügyigazgatóságok rendszerének kiépítése és működtetése által.

A dualizmuskori kormányok – a kor viszonyai között – jelentős infrastruktúrális beruházások útján biztosították a szükséges vámeljárási elhelyezési és pénzügyi feltételeit. A határon áthaladó vízi és szárazföldi utak, vasutak, kikötőit, megállóit kiépítették. Ezek a beruházások összhangban álltak az ország közlekedéshálózatának a fejlesztésével. Ekkor épült ki az Adrián a fiumei kikötő, az al-dunai határkikötők, és a határon a vasútállomások stb. Ezen megállóhelyeket felszerelték az áruk vizsgálására alkalmas felszerelésekkel, melyek kezelésére szakképzett személyeket és megfelelő asszisztenciát biztosítottak. A megállóhelyeket alkalmassá tették az áruszállító járművek műszaki javítására, illetve az áruk esetleges átrakására, tárolására is. Az Osztrák-Magyar Monarchia nem csupán exportálta gazdasága termékeit, hanem - mint Európa második leggyorsabban fejlődő

állama - egyben nagy piacot is jelentett, ahova áramlottak a külföldi termékek¹⁶⁶.

Az áruforgalom tekintetében már koránt sem érvényesültek olyan klasszikus liberális szempontok a határforgalom szabályozásában, mint a személyforgalmat illetően. Eleink a gazdaság fejlődésére kifejtett vámpolitikai hatásoknak komoly jelentőséget tulajdonítottak. Ennek tudható be hogy:

- a vámhivatalok önálló szervezetben működtek;
- vámügyekben külön egyeztető fórum is létezett az érintettek és a kormány között, a vámtanács, amelynek javaslatait az állam vezetése, illetve a társországgal való érdekegyeztető tárgyalások során a miniszterelnökség hasznosított;
- a kormányzat folyamatosan figyelemmel kísérte a vámokat és rendszeres időközönként igyekezett érvényre juttatni a nemzetgazdasági érdekeket az Osztrák-Magyar Monarchián belül;
- az Osztrák-Magyar Monarchia azon kezdeményezései, hogy gazdasági erőfölényét a szomszédokra nézve kedvezőtlen vámszerződések formájában érvényesítse, lényegében megbuktak, mert a kezdeményezéseik előtti helyzetnél jóval kedvezőtlenebb körülmények között tudta gazdasági kapcsolatait újraszervezni, mivel más nagyhatalmak sietve töltötték a monarchiai áruk távolmaradása nyomán keletkezett űrt.
- az ország közlekedési hálózatát a kor körülményeinek megfelelő színvonalúra emelte és ehhez illeszkedő váminfrastruktúrát hozott létre, amely alkalmas volt az összbirodalmi igényekből a Magyar Királyságra háruló vámügyi kapacitás megvalósítására.

2.3.

A határvonal őrzése nyilvánvalóan nem terjedt ki az ország valamennyi határszakaszára, hanem csupán a Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchia határaival egybe eső határaitra, azaz a külső határokra. Ez a határszakasz Magyarország határainak hozzávetőlegesen az 1/3-át tette ki. Mivel azonban ezen az útlevélköteles határszakaszon is liberális elvek alapján szabályozták a határforgalmat kifelé irányuló tiltott határátlépési kísérletekkel, illetve a határvonal mindkét oldalán élő helyi lakosság ilyen irányú próbálkozásaival szinte egyáltalán nem kellett számolni.

A korábban militáris tartalommal működő határőrzési teendők jellege megváltozott. A haderő már nem kapott szerepet a határvonal őrzésében. A katonai határőrvidéket - több éves folyamat során - felszámolták. Hatósági területén visszaállították a polgári közigazgatást, illetve létrehozták az új határőrizeti szerveket. A rendvédelmi testületek azonban már jóval szerényebb létszámlehetőségekkel rendelkeztek. Mivel a cél már nem az esetlegesen betörő fegyveres csapatok felszámolása volt, hanem a csempészek vagy szökevények felkutatása és elfogása, ehhez igazodott a határvonalat őrzők tevékenysége is. A haderőt már csupán rendkívüli helyzetben vonták be határőrzési teendőkbe. Ilyen volt például, amikor a járványoknak a határvonalon történő áttérjedését kívánták megakadályozni határzáratok létrehozásával. Ilyen esetben a haderő csapatai kordonszolgálatot vontak az érintett határszakaszokra.

A határőrizeti teendők differenciáltabbá váltak a haderőnek a tevékenységből történő kiválásával. A határőrizet már nem koncentráldott a határvonal mellé, hanem az ország belseje felé eltolódott. Egyben pedig az általános jellegét elveszítette és a gyanús személyekre és szállítmányokra korlátozódott. Egyfajta szűrő szerepét töltötte be, amely nem akadályozta a személy- és áruforgalom mozgását a határtól távolabb eső területeken, de

¹⁶⁶ Parádi József: A dualista Magyarország pénzügyi szerveinek határőrzete, 1867-1914. Budapest, 1987.

veszélyt jelentett az illegális cselekedeteket megvalósítókra. A Magyar Királyi Határrendőrség működési területe például kiterjedt az érintett határmenti vármegyék teljes területére, ugyanakkor pedig – részben felkérésre, részben pedig saját indíttatásból – a határőrizettel összefüggő egyes teendőket az egész ország területén elláthatott.

Az útlevelköteles külső határokon azonban tovább funkcionáltak a határőrzés azon korszerű alapelvei, amelyeket már a neoabszolutizmus idején is alkalmaztak a katonai jellegű határőrizet időszakában.

A határőrizeti testületek a rendelkezésére álló személyi állományt és eszközöket a tiltott határátlépések valószínűsíthető helyeire és idejére igyekeztek koncentrálni. Ilyen volt például a nyári őrsök rendszere. A nyári őrsöket a Kárpátok hágóira telepítették a hó elolvadása és leesése közötti időszakokra, amikor ezek a területek jól járhatóak voltak. Téltre bezártak, a felszerelést és az ott szolgálatot teljesítő személyi állományt leszállították az anyaörs objektumába.

A határőrizetet ellátó csapatok szükség esetén igénybe vehették a közelben állomásozó rendvédelmi szervezetek alakulatainak személyi állományát, egy-egy jelentősebb létszámot igénylő feladat eredményes végrehajtása érdekében. Ilyenformán lényegében a résztartalék szerepét is betöltötték a közelben állomásozó rendvédelmi erők.

Az útlevelköteles határszakaszokon több lépcsős, azon belül több vonalas határőrizetet valósítottak meg, de csak a tiltott határátlépések valószínűsíthető helyén és idején. A határvonal őrzésében részt vevő két szervezet a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti csapatai és a Magyar Királyi Csendőrség határmenti csapatai képeztek egy-egy lépcsőt. E lépcsőkön belül mindkét szervezet járőreit több vonalasan alkalmazta.

Ez egyrészt feltételezte a határőrizetben részt vevő társ fegyveres szervezetek helyi szervezeteinek szoros együttműködését, másrészt a járőrök közötti összeköttetést is. Ez utóbbit úgy oldották meg, hogy a célterületen látó- és hallótávolságon belül kellett maradniuk.

A határ őrzésére nem hoztak létre külön határőrizeti szervet. Később ugyan kialakult egy „szakhatárőrizeti” testület a Magyar Királyi Határrendőrség, azonban feladatát alapvetően a határőrizetben részt vevő szervezetek tevékenységeinek koordinációja és egy határőrizeti részteendő a távolsági határforgalom ellenőrzése képezte.

A határvonal őrzésében is részt vett a Magyar Királyi Határrendőrség 1908-ig. Ekkor azonban e feladatkört a határrendőrségtől teljes egészében átvette a határszéli csendőrség. A határvonalak őrzését tehát lényegében két testület határmenti szervezeti egységei látták el. E két testület a Magyar Királyi Csendőrség és a Magyar Királyi Pénzügyőrség két különböző tárca irányítása alá tartozott. A pénzügyi és a belügyi tárca alá tartozás azonban nem gátolta a testületek közös tevékenységét a határvonalak őrzését¹⁶⁷.

A határvonal őrzése során sikerült olyan szisztémát létrehozni, amelyben lényegében a meglévő rendvédelmi testületek határmenti szervezetei látták el az alapfeladatukkal harmonizáló részhatárőrizeti teendőket. Ez a megoldás sokkal takarékosabb volt, mintha valamennyi határőrizeti feladat ellátására egy új testületet állítottak volna fel. Az eredményes határőrizet biztosítása érdekében elégségesnek bizonyult egy csekély létszámú, alapvetően koordináló feladatokat ellátó szervezet kialakítása.

E takarékos és karcsú határőrizeti struktúra azonban csak abban a környezetben működött eredményesen, ahol a lakosság támogatta a határőrizeti szervek tevékenységét,

¹⁶⁷ Parádi József: Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században. II. kötet. Csendőrség a határőrizetben. (A magyar rendvédelem története) Budapest, 2003.

nem ellenséget, hanem védelmezőt találva e szervezetben. A liberális szellemű szabályozás ugyanis már eleve kizárta, hogy a becsületes szándékú személyek a kialakított rend kijátszására törekedjenek. Ez fel sem merült, mivel nem volt értelme, ugyanis legális úton is megvalósíthatták szándékaikat. Egyedül a bűnözők kényszerültek a tiltott határátlépés útjára. Velük szemben azonban nem csupán a határőrizeti szervezetek léptek fel, hanem - összefogva a rendvédelem más estülteivel - komplex módon járhattak el velük szemben, melynek során támaszkodhattak a lakosság segítségére is.

A lakosság úgy érezte, hogy érte és nem ellene működik a határőrizet. Ezt mi sem bizonyította jobban, mint az erdélyi gazdák és gazdakörök számos levele, melyeket a kormányzathoz küldtek annak érdekében, hogy településükön is hozzanak létre határőrizeti szervezeti egységet.

3.

A vizsgált időszaknak a határőrizetet befolyásoló körülményei, valamint a korabeli határforgalom-ellenőrzés lényegi vonásainak a vázlatos bemutatása nyomán nyílik lehetőség arra, hogy a magyar határőrizet európai rendvédelemben integrálódásáról is szót ejtsünk. Kiindulásként azt célszerű tisztázni, hogy a korabeli rendvédelmi integráció tartalma mindenképpen elütött napjaink gyakorlatától, amikor élénk és szinte naprakész információcsere valósul meg, valamint hétköznaposak az országok rendvédelmi szerveinek közös akciói.

A XXI. századbeli európai rendvédelmi integráció viszonyait nem lenne értelme számon kérni a XIX-XX. században. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a vizsgált korban nem létezett a szakterületen megvalósuló integráció, csupán annak tartalma és formája tért el a harmadik évezredbelitől. A XIX-XX. század fordulóján Európában – a polgári típusú állami berendezkedés elterjedésével – a rendvédelmi szervezettípusok is közel azonosak voltak. A rendet városokban rendőrségek – döntően a városi vagy testületi közigazgatás részeként –, vidéken pedig a csendőrség – a központi államhatalom irányításával – tartotta fenn. E rendvédelmi struktúra részét képezték továbbá a pénzügyőrség, valamint a korona-, parlamenti- és testőrség típusú szervezetek, illetve a büntetésvégrehajtási testületek, döntően a központi államhatalom irányítása alatt állva. Ez a helyzet történelmileg alakult ki, hiszen a korábbi uralkodói hatalomnak közvetlenül alárendelt szervezetek a polgári demokráciák kiépülésével a kormányok fennhatósága alá kerültek. A testületi közösségek rendfenntartó szervezetei, a városi rendőrségek pedig többé-kevésbé az önkormányzatok kompetenciáiban maradtak.

Az európai kontinensen érvényesült tehát egy strukturális integráció. Ez alól a Brit szigetek jelentettek bizonyos mértékig kivételt, ahol a csendőrség intézményét nem alkalmazták. A kontinens országaiiban azonban a rendvédelmi szervezetek rendszere közel azonos volt.

A rendvédelmi struktúrának a közigazgatáson belüli helye és szerepe azonban már eltérő volt. A különbségek abból fakadtak, hogy Európa országaiiban a polgári viszonyok fejlettsége koránt sem volt azonos. Azokban az országokban, ahol erős volt az uralkodói hatalom az országgyűlés, illetve az önkormányzatiság rovására, ott a rendvédelmi szervek feletti kompetencia a központi államhatalomnál koncentráldott. Ott pedig, ahol a viszonyok demokratikusabbak voltak a rendvédelmi testületeknek csupán egy része

tartozott a központi államhatalom közvetlen irányítása alá¹⁶⁸.

A határőrizet mint feladatot és mint tevékenységet nem nélkülözte a korabeli Európa rendvédelme. A kontinens országai azonban nem adtak egyforma választ a határőrizeti kihívásokra. Nem is adhattak, hiszen a határok őrzését nem csupán az ország belső viszonyai, hanem a szomszédos államok körülményei is befolyásolták.

Európa nyugati felében a haderő békeidőben a határőrizetben nem vett részt. Clausevitz óta a hadtudomány számára nyilvánvaló volt, hogy a haderő határőrizeti feladatokra való felhasználása nem járul hozzá az ország védelmi képességeinek gyarapodásához. A korszerű haditechnika nem alkalmazható eredményesen a határőrizetben. Az eredményes határőrizet megvalósításához szükséges diszlokáció, szervezet nem felel meg a harc megvívásához szükséges elvárásoknak.

Nyugat Európában a rendvédelmi testületek határmenti alakulatai látták el a határőrizetet. Mindenek előtt a pénzügyőrség és a vámhivatalok rendelkeztek sarkalatos feladatokkal e tevékenység megvalósításában. Kelet-Európában és a Balkánon azonban a haderő továbbra is a határőrizeti feladatok részese maradt. Érdekesen alakult a két térség érintkezési felületein elhelyezkedő államok határőrizete, mint például Szerbiáé és Romániáé. Ezen államok nyugati határait az Európa fejlettebb régióiban megvalósult szisztéma szerint, míg a keleti határait a kelet-európai struktúrának megfelelően őrizték¹⁶⁹.

Nyugatról kelet felé haladva, Európa déli felében a nyugat-európai határőrizeti szisztémát a teljes határszakaszán megvalósító utolsó ország az Osztrák-Magyar Monarchia volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia határőrizete a nyugat-európai modell integráns részét képezte. Ez azonban nem jelentette azt, hogy nem rendelkezett sajátosságokkal. Végül is a nyugat- és kelet-európai határőrizet absztrakció, amelynek csupán a konkrét megnyilvánulási formái léteztek. E konkrét formák összessége képezte az egyes határőrizeti típusokat.

Az antimilitáns nyugat-európai határőrizeti modellen belül az Osztrák-Magyar Monarchia különös vonását a csendőrség erőteljes jelenléte alkotta. Nincsenek információim arra vonatkozóan, hogy Nyugat-Európában is kialakult volna határszéli csendőrség. Arra ugyan Európai nyugati felében is akadt példa, hogy a csendőrség határmenti csapatai ideiglenesen vagy tartósan kaptak kisebb-nagyobb határőrizeti feladatokat. Önálló struktúrával, működési területtel rendelkező, fegyvernemi jelleggel bíró részlegek azonban tudomásom szerint a nyugat-európai országok csendőrségeiben nem jöttek létre. Az Osztrák-Magyar Monarchia külső határain azonban, úgy a Magyar Királyságban mint az Osztrák Császárságban, valamint a két társország közös fennhatósága alatt álló Bosznia-Hercegovinában működött határszéli csendőrség. A határszéli csendőrséget az örökös tartományoktól vette át Bosznia-Hercegovina, ahonnan az Oláh Ödön csendőr ezredes vezetésével tevékenykedő magyar csendőrdelegáció tanulmányútja nyomán adaptálta a Magyar Királyság e szerzeti formát¹⁷⁰.

A korabeli magyar határőrizetnek a rendőrségnek a határőrizetben

¹⁶⁸ A magyar rendvédelem története (szerk. Parádi József). Budapest, 1996.

¹⁶⁹ Parádi József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. Rendvédelem-történeti Füzetek, 1994/5. szám. A tanulmány korábbi változata 1993 szeptemberében Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, trianon” című ötödik konferenciáján.

¹⁷⁰ Parádi József: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szerve a Magyar Királyi csendőrség. Belügyi Szemle, 1989/2. szám

betöltött szerepe képezte. Az, hogy a határforgalom ellenőrzésében a rendőri szervek egy része is feladatot kapott egyáltalán nem volt ritkaság Európában. A határőrizeti feladatokba bevont rendőri erők nagysága, feladataik már jelentős változatosságot mutattak. A nyugat-európai határőrizeti modellen belül azonban a rendőrségek nem uralták a határőrizetet, hanem döntően személyforgalom ellenőrzési teendőket láttak el. A Magyar Királyi Határrendőrség azonban – e hagyományos feladatkörön túlmenően – a határőrizeti tevékenység irányítója és koordinátora is volt. Kompetenciái kiterjedtek a határőrizeti feladatok ellátásában részt vevő társ rendvédelmi testületek alakulatai tevékenységének egyeztetésére, valamint a határ közelében tevékenykedő és a határőrizeti feladatokban nem tevékenykedő rendvédelmi testületekre is ha azt a mindenkori határőrizeti helyzet mgkívánta¹⁷¹.

A határ mentén a rendvédelmi testületek egymáshoz való viszonya a vizsgált időszakban is felmerült. A kérdés azonban nem az volt, hogy a határőrizeti szervek tartozzanak más rendvédelmi szervezetek felügyelete alá. A probléma úgy merült fel, hogy a határőrizeti szakszerv a Magyar Királyi Határrendőrség milyen kompetenciákkal és mely térségekben rendelkezzen bizonyos helyzetekben utasítási joggal a társ-rendvédelmi testületek érintett részei felett.

A határrendőrség és a helyi rendőrhatóságok együttműködése alapvetően két területre osztható. Egyes – a határrendőrség hatáskörébe tartozó – esetekben a határrendőr-kapitányság működési területén lévő városok rendőrsége köteles volt automatikusa mindenfajta megkeresés, felszólítás átirat nélkül is eljárni, és arról az ügy jellege szerint azonnal, vagy havonta jelentést tenni a határrendőr-kapitánynak. Ilyenek voltak:

- a) kémkedések,
- b) fegyverek, lőszeres szállításának,
- c) hadkötelesek kiszökésének,
- d) nőcsempészetnek és
- e) csempészetnek a megakadályozása, valamint
- f) határszéli nyilvános helyek ellenőrzése.

Amennyiben az adott város határának az ország határával volt közös szakasza, a városi rendőrség köteles volt még:

- a) a kitiltott, illetve gyanús személyeknek az országba történő bejutását, illetve a
- b) büntetőeljárás alatt álló személyeknek az országhatáron a kijutását megakadályozni és
- c) a külföldi toloncokat átvenni, illetve a helyi toloncokat elszállítani.

A városi rendőrségek kötelesek voltak még külön felszólításra:

- a) a határrendőrség részére adatokat szolgáltatni,
- b) a határrendőrség megbízásából nyomozást folytatni,
- c) a határrendőrség részére erőket és eszközöket biztosítani, amennyiben a kérdéses ügyek a határrenddel összefüggésben voltak.

Sürgős esetben a városi rendőrkapitányságoknak el kellett tekinteniük a határrendőr-kapitány írásos megkeresésétől és a határrendőrség tisztjeinek felszólítására is el kellett végezni ezen teendőket.

¹⁷¹ Parádi József: Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században. III. kötet. Rendőrség a határőrizetben. Budapest, 2003. (A magyar rendvédelmi szervezetek története)

A rendőrséggel megegyező volt lényegében a csendőrséghez fűződő viszony is. A határrendőr-kapitányságok működési területén lévő csendőrség köteles volt támogatni a határrendőrséget;

- a) karhatalom nyújtásával,
- b) megfigyelés végrehajtásával és
- c) nyomozásokban segéderő biztosításával.

A határrendőr-kapitány felszólításakor a csendőrségnek a csendőrség szolgálati szabályzatának a vármegyei főszolgabíróra vagy a városi rendőrkapitányokra vonatkozó szabályait kellett alkalmaznia. A korabeli határrendőrség tehát a társfegyveres testületek irányában is jelentős jogokkal felruházott szerv volt¹⁷².

A határrendőr-kapitányok a helyi vezetés tekintetében lényegében csak a főispán alárendeltségébe tartoztak. Ellenőrzési jogot felettük a belügyminiszter gyakorolt.

Az I. világháború előtti években a szomszédos balkáni országokhoz fűződő kapcsolatok elhidegülése nyomán - a betervezésre kerülő katonai határőrizet előkészületi teendőinek végzése során - 1911-ben tisztázták a határrendőrség katonai rangjait. Ekkor a Katonai Határőrizeti Utasítás alapján, a katonai határőrizetben együttműködő szervként résztvevő határrendőri közegek részére kötelezővé vált a kölcsönös tiszteletadás, és elengedhetetlen volt a hivatalos érintkezés is, mind a Magyar Királyi honvédség, mind a Császári és Királyi hadsereg tagjaival. Ez azonban felvetette a rendfokozati feljebbvaló kérdését. A közös hadsereg képviselője, a honvédelmi miniszter és a magyar belügyminiszter megállapodtak abban, hogy a határrendőri rangok mely katonai rangnak felelnek meg. A magyar határrendőrség főnökei ezredesi, a főnökhelyettes alezredesi, a kapitányságvezető őrnagy, a kapitányságvezető-helyettes századosi, a kirendeltség-vezetői és a kapitányi hivatal-vezető főhadnagy, a kirendeltség-vezetőhelyettesi beosztás pedig hadnagy rendfokozatnak felelt meg. Főhadnagy rendfokozattal bírtak a határrendőri fogalmazók, hadnagy rendfokozattal a határrendőri segédfogalmazók, zászlósi rendfokozattal pedig a határrendőr fogalmazógyakornokok. A határrendőrbiztosok rendfokozata a hadseregben a szakaszvezetőnek, a határrendőri őrségek vezetőinek rendfokozata a hadseregben az őrmesternek, a felügyelők és az irodai segédtiszték rendfokozata a hadseregben őrmesternek feleltek meg¹⁷³.

A határrendőrség, szolgálatának jogszerű ellátása során - a határforgalom ellenőrzése mellett - a csempészés elleni harcban is részt vett. Ennek során a pénzügyőrséggel szoros együttműködést alakított ki. „A csempészet megakadályozásában a határrendőrség a pénzügyi, az erdészeti, állatorvosi nemkülönben más hivatalos közegekkel közreműködni tartozik és őket rendőri segédkezésben, támogatásban részesíti”¹⁷⁴.

A vizsgált időszakban a magyar határőrizet és kontinentális biztonság között tehát összefüggés állt fenn. Egyrészt a magyar határőrizet – az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királysága összrendvédelmének részeként – hatással volt a történelmi Magyarország közbiztonságára, ezen keresztül pedig az Osztrák-Magyar Birodalom közrendvédelmére, amely a kontinentális rendvédelem integráns részét képezte. Másrészt a magyar határőrizet - a korabeli kontinentális nyugat-európai határőrizeti modell sajátos magyar formájaként - a nyugat-európai határőrizeti metódust valósította meg a Kárpát-medencében. Ezzel a magyar határőrizet fejlődésében ismét a nyugati minta dominanciája

¹⁷² 130.000/1899. BM rendelet a bűnügyi nyomozás tárgyában

¹⁷³ Országos Levéltár. BM rezervált iratok. Honvédelmi miniszter levele a belügyminiszternek. 1911. 8908.

¹⁷⁴ Az 1903. évi VIII. tc. végrehajtásáról szóló 91.000/1905. BM rendelet melléklete.

került előtérbe, megalapozva a polgári berendezkedésű magyar állam határőrizetét¹⁷⁵. A lényeg tehát, hogy a XIX-XX század fordulóján kialakult a nyugat-európai tapasztalatokat hasznosító polgári magyar állam, melynek részeként létrejött a nyugat-európai eredményeket a magyar sajátosságokkal ötvöző határőrizet. E határőrizet egyszerre volt magyar és európai, feladatait pedig az összrendvédelmi teendőkkel harmonizálva valósította meg.

Mindenképpen figyelemre méltó tény, hogy a vizsgált időszakban Nyugat-Európa peremterülete - melyet Közép-Európának nevezünk - kontinensünk nyugati felével alapjaiban megegyező rendvédelmi struktúráival rendelkezett. E struktúra lényegében a második világháború után idomult a kelet-európai szerkezethez. A visszaformálódási folyamat pedig a Varsói Szerződés felbomlása nyomán kezdődött el.

A magyar rendvédelem a dualizmus időszakában nem a kelet, – hanem a nyugat-európai kontinentális modell részének tekinthető, bár – természetesen a modellt megtestesítő más országokhoz hasonlóan - rendelkezett nemzeti sajátosságokkal is.

Határőrizetünk – mint a rendvédelem része – ugyancsak a nyugat-európai kontinentális határőrizeti modell részének tekinthető, melytől nem volt idegen a magyar sajátosságok érvényre juttatása sem.

A korabeli magyar határőrizet elvi alapjai lényegében megegyeztek az Európa nyugati felében alkalmazottakkal. A magyar határőrizet:

- antimilitáns;
- liberális elvek szerint szabályozott;
- állampolgárbarát;
- takarékos és hatékony volt.

A XIX-XX század fordulóján megvalósult helyzet - a magyarországi rendszerváltás és az Európai Unióhoz való csatlakozásunk nyomán - újra létrejött a harmadik évezred elején. Ezért érdemes és hasznos megvizsgálni a hasonló történelmi körülmények között kialakult határőrizet tapasztalatait. E vizsgálatok eredményeinek birtokában kerülhetjük el, hogy elkövessük ugyanazon hibákat, mint elődeink, illetve hasznosíthatjuk eredményeiket napjaink körülményeire adaptálva azokat.

---

¹⁷⁵ Parádi József: A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Budapest, 1985.